

Суєтнов Євгеній Павлович,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри екологічного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: evgeny-suetnov@ukr.net
ORCID 0000-0002-4094-444X

doi: 10.21564/2414–990x.151.217549
УДК 349.6

ПРАВО НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ В АСПЕКТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ПРИРОДНИХ ЕКОСИСТЕМ

На підставі аналізу низки міжнародно-правових документів екологічного спрямування обґрунтовано взаємозв'язок між правом людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля та необхідністю збереження й відновлення природних екосистем шляхом впровадження екосистемного підходу. Підкреслено, що активне розроблення цього підходу зумовило появу нової сфери наукових досліджень під назвою «ЕкоЗдоров'я», яка спрямована на вивчення наслідків змін в екосистемах Землі для життя і здоров'я людей. Наголошено, що в Україні зазначена проблематика ще не набула загального визнання, проте певні тенденції в цьому напрямку, які пов'язані передусім з перспективами впровадження екосистемного підходу для забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, вже простежуються в Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», відповідно до якого метою такої екологічної політики є досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку України для забезпечення права кожного громадянина на чисте та безпечне довкілля.

Ключові слова: екологічні права; право на безпечне для життя і здоров'я довкілля; екосистема; екосистемний підхід; ЕкоЗдоров'я.

Суєтнов Е. П., кандидат юридических наук, старший преподаватель кафедры экологического права, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.

e-mail: evgeny-suetnov@ukr.net ; ORCID 0000-0002-4094-444X

Право на безопасную для жизни и здоровья окружающую среду в аспекте сохранения и восстановления природных экосистем

На основании анализа ряда международно-правовых документов экологической направленности обосновывается взаимосвязь между правом человека на безопасную для жизни и здоровья окружающую среду и необходимостью сохранения и восстановления природных экосистем путем внедрения экосистемного подхода. Подчеркивается, что активная разработка этого

подхода обусловила появление новой сферы научного исследования под названием «ЭкоЗдоровье», которая направлена на изучение последствий изменений в экосистемах Земли для жизни и здоровья людей. Отмечается, что в Украине указанная проблематика еще не получила всеобщего признания, однако определенные тенденции в этом направлении, которые связаны прежде всего с перспективами внедрения экосистемного подхода для обеспечения права на безопасную для жизни и здоровья окружающую среду, уже прослеживаются в Законе Украины «Об Основных началах (стратегии) государственной экологической политики Украины на период до 2030 года», согласно которому целью такой политики является достижение хорошего состояния окружающей среды путем внедрения экосистемного подхода во все направления социально-экономического развития для обеспечения права каждого гражданина на чистую и безопасную окружающую среду.

Ключевые слова: экологические права; право на безопасную для жизни и здоровья окружающую среду; экосистема; экосистемный подход; ЭкоЗдоровье.

Постановка проблеми. Життя і здоров'я людини залежать від якості та безпечності середовища, у якому вона проживає. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), від забруднення довкілля щорічно помирає 12,6 млн людей, що складає 23% від усіх смертей у світі [1]. Основними джерелами небезпеки визнано забруднення повітря, водних ресурсів і ґрунтів, ультрафіолетове й іонізуюче випромінювання, кліматичні зміни, небезпечні відходи, хімічні та біологічні речовини, тоді як смертельними хворобами, спричиненими таким забрудненням, є інсульт (2,5 млн), ішемічна хвороба серця (2,3 млн), рак (1,7 млн), хронічні респіраторні захворювання (1,4 млн) та ін. [2].

Забруднення довкілля також вважається однією з глобальних причин дитячої смертності, оскільки щорічно забирає життя 1,7 млн дітей до п'яти років, що становить понад чверть (26%) смертей у цьому віці [3]. Як зауважує генеральна директорка ВООЗ М. Чан (M. Chan), здорове довкілля є основою здоров'я населення. Якщо країни не вживатимуть заходів для оздоровлення середовища там, де люди живуть і працюють, мільйони продовжуватимуть хворіти і вмирати занадто молодими [4]. Отже, цілком очевидно, що право кожної людини на життя і здоров'я перебуває у нерозривному взаємозв'язку з її правом на безпечне для життя і здоров'я довкілля, належне забезпечення якого є нагальною потребою сьогодення.

Відповідно до ст. 3 Конституції України [5] життя, здоров'я та безпека людини визнаються найвищою соціальною цінністю. Це конституційне положення конкретизується в інших статтях Основного Закону, зокрема у ст. 27, за якою кожна людина має невід'ємне право на життя, захист якого є обов'язком держави, та у ст. 49, де проголошено право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Стосовно права на безпечне довкілля, то воно передбачене у ст. 50, згідно з якою кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Схоже формулювання міститься й у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [6], у п. «а» ч. 1 ст. 9 якого закріплюється положення про те, що кожний громадянин України має право на безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище.

На відміну від українського законодавства, яке оперує словосполученням «безпечне довкілля» («безпечне навколишнє природне середовище»), у міжнародно-правових документах, актах Європейського Союзу та законодавстві інших країн закріплюється право на «сприятливе навколишнє середовище», «здорове навколишнє середовище», «екологічно чисте довкілля», навколишнє середовище, «якість якого дозволяє вести гідне і процвітаюче життя», «здорове та плідне життя в гармонії з природою» тощо. Незважаючи на назву цього права та відмінності в його доктринальному тлумаченні, ґрунтовний аналіз основоположних правових джерел у сфері охорони довкілля свідчить про те, що забезпечення права на безпечне (сприятливе, чисте, здорове, якісне) довкілля безпосередньо пов'язано з необхідністю збереження та відновлення природних екосистем як основних структурних одиниць біосфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля є предметом дослідження багатьох українських учених у галузі екологічного права, серед яких В. І. Андрейцев (V. I. Andreitsev), Г. В. Анісімова (A. V. Anisimova), Г. І. Балюк (H. I. Baliuk), В. Л. Бредіхіна (V. L. Bredikhina), А. П. Гетьман (A. P. Getman), Н. Р. Кобецька (N. R. Kobetska), В. В. Костицький (V. V. Kostytskyi), М. В. Краснова (M. V. Krasnova), Н. Р. Малишева (N. R. Malysheva), С. Ю. Шемшученко (Yu. S. Shemshuchenko) та ін. Приміром, В. Л. Бредіхіна (V. L. Bredikhina) дослідила конституційні засади права громадян на безпечне навколишнє природне середовище [7], Г. В. Анісімова (A. V. Anisimova) розглянула його в контексті природно-правової доктрини [8], тоді як А. П. Гетьман (A. P. Getman) проаналізував його становлення та розвиток у національному екологічному законодавстві [9].

Взагалі, серед представників вітчизняної еколого-правової доктрини, напевно, немає тих, хто не висвітлював би зазначене право з тих чи інших позицій. Разом із тим, на нашу думку, екосистемні засади цього права, яких ми, до речі, стисло торкалися і раніше [10; 11], досі залишаються поза увагою науковців, а тому **метою статті** є обґрунтування важливості дослідження права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в аспекті збереження та відновлення природних екосистем.

Вклад основного матеріалу. Екологічна система (екосистема) являє собою сукупність спільно проживаючих організмів і умов їхнього існування, що знаходяться у закономірному взаємозв'язку один з одним та утворюють взаємно обумовлені біотичні й абіотичні явища та процеси. Такий динамічний комплекс угруповань рослин, тварин і мікроорганізмів, а також факторів оточуючого середовища взаємодіє як єдине функціональне ціле [12, с. 82]. Усі екосистеми пов'язані між собою потоками речовин і енергії, що дає змогу розглядати Землю як єдину та цілісну екологічну систему.

Екосистеми мають надзвичайно важливе значення у природі, оскільки вони є гарантом стабільності довкілля, найважливішою структурною одиницею навколишнього світу і загалом фундаментом життя на нашій планеті. Проте за останній час унаслідок руйнівної господарської діяльності людини

площа природних екологічних систем суттєво зменшилась. За спостереженням В. І. Данілова-Данільяна (V. I. Danilov-Danil'jan), К. С. Лосєва (K. S. Losev) та І. Є. Рейфа (I. E. Rejř), площа зруйнованих екосистем суші наприкінці ХХ ст. зросла до 63 % проти 23 % на його початку, що у свою чергу підриває основи існування біологічних видів та їх угруповань, частина яких вже зникла з лиця Землі, а інша перебуває на межі вимирання. Науковці підкреслюють, що руйнування та деформація природних екологічних систем – це, безперечно, найістотніший аспект глобальної екологічної кризи [13].

Враховуючи значення екологічних систем для підтримання сприятливого стану природи, однією з найбільш актуальних на міжнародному рівні стала проблема збереження та відновлення екосистем для забезпечення безпечного та сталого майбутнього людства. Саме із цією метою була розроблена стратегія комплексного управління природними ресурсами, яка отримала назву «екосистемний підхід».

Певні аспекти екосистемного підходу, передусім ті, що вказують на залежність життя і здоров'я людини та її права на безпечне довкілля від належного функціонування екосистем, закріплені у провідних міжнародно-правових документах. Так, у Декларації ООН з проблем оточуючого людину середовища [14], прийнятій на Конференції у Стокгольмі в 1972 р., проголошується, що людина має основне право на сприятливі умови життя в навколишньому середовищі, якість якого дозволяє вести гідне та процвітаюче життя (1 Принцип), та стверджується, що репрезентативні зразки природних екосистем мають бути збережені на благо нинішнього і майбутніх поколінь шляхом ретельного планування й управління, а негативний вплив на довкілля має бути припинений, з тим щоб це не завдавало серйозної чи непоправної шкоди екосистемам (2 і 6 Принципи).

Запроваджена у Стокгольмській декларації екосистемна тенденція продовжується у Всесвітній стратегії охорони природи 1980 р. (Всесвітній стратегії збереження) [15]. У Передмові до неї вказується, що люди у своєму прагненні до економічного розвитку та користування багатствами природи мають примиритися з реальністю обмеження ресурсів і ємністю екосистем та враховувати потреби майбутніх поколінь. Це послання збереження, бо якщо об'єктом розвитку є забезпечення соціального та економічного добробуту, то об'єктом збереження є забезпечення спроможності Землі підтримувати розвиток і все життя.

У контексті збереження та відновлення екосистем на благо людства на особливу увагу заслуговує Всесвітня хартія природи 1982 р. [16], у Преамбулі до якої зазначається, що людство є частиною природи і життя залежить від безперервного функціонування природних систем, які є джерелом енергії та поживних речовин; людина може своїми діями або їх наслідками видозмінювати природу і вичерпати її ресурси, і тому вона повинна повною мірою усвідомлювати нагальну необхідність збереження рівноваги і якості навколишнього середовища та природних ресурсів, адже довгострокові вигоди, які можуть бути отримані від природи, залежать від збереження екологічних процесів і систем, важливих для підтримання життя, тоді як деградація природних систем

у результаті надмірного споживання природних ресурсів та зловживання ними веде до руйнування економічних, соціальних і політичних структур цивілізації. Також підтверджується, що людина має здобувати знання, необхідні для збереження та розширення її можливостей з використання природних ресурсів, зберігаючи при цьому види та екосистеми на благо нинішнього та майбутніх поколінь.

Підкреслюючи значущість вищевказаних документів для розроблення концепції екосистемного підходу, Д. Фрістоун (D. Freestone) стверджує, що найважливішими кроками в питанні визнання важливості управління самими екосистемами, а не просто їхніми компонентами, які можуть мати безпосереднє значення для людства, були Стокгольмська декларація та Всесвітня стратегія збереження, яка стала основою для Всесвітньої хартії природи та яка популяризувала концепцію, а також термін «системи життєзабезпечення», і підкреслила їх взаємозв'язок з іншими екологічними процесами та генетичним різноманіттям [17, с. 100].

Значна увага питанням залежності права людини на безпечне довкілля від збереження природних екосистем приділена також у Декларації щодо навколишнього середовища та розвитку, прийнятій на Конференції ООН в Ріо-де-Жанейро в 1992 р., адже в ній визнано комплексний і взаємозалежний характер Землі, нашого дому (Преамбула), закріплено право людей на здорове та плідне життя в гармонії з природою (Принцип 1) та необхідність співпраці держав з метою збереження, захисту та відновлення здорового стану та цілісності екосистеми Землі (Принцип 7) [18]. А схвалений на цій Конференції Порядок денний на XXI ст. починається словами про те, що людство стикається з різними проблемами, у тому числі з погіршенням стану екосистем, від яких залежить його добробут. Тому комплексний підхід до проблем довкілля та розвитку сприятиме задоволенню основних потреб, підвищенню рівня життя, ефективній охороні та раціональному використанню екосистем, забезпеченню безпечнішого та благополучного майбутнього [19].

У подальшому питання взаємозв'язку між функціонуванням екосистем і здоров'ям людей обговорювались й на інших конференціях та знайшли своє відображення у багатьох міжнародних документах, серед яких: Декларація зі сталого розвитку (Йоганнесбурзька декларація) 2002 р., Підсумковий документ Конференції ООН зі сталого розвитку 2012 р. «Майбутнє, яке ми хочемо», Резолюція «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» 2015 р. тощо. Наприклад, в останньому документі проголошується необхідність забезпечення можливості людям реалізувати свій потенціал у здоровому навколишньому середовищі (Преамбула) та особливо підкреслюється, що планета Земля і її екосистеми – це наш спільний дім (п. 59) [20].

Проте найбільш продуктивно питання міжнародно-правової охорони екосистем на благо людства почали розроблятися та продовжуються зараз у рамках стратегії збереження біологічного різноманіття. За словами директорки Департаменту охорони здоров'я, навколишнього середовища та соціальних

детермінант ВООЗ М. Нейри (M. Neira), збереження нашого життя і здоров'я залежить від біорізноманіття. Повітря, яким ми дихаємо, вода, яку ми п'ємо, їжа, яку ми поглинаємо, та ліки, які ми приймаємо, – усе це похідні здорової планети. Однак наш світ і різноманіття життя, яку він підтримує, знаходяться під загрозою. Вирубка лісів, забруднення довкілля, викиди парникових газів, осушення боліт, зміна клімату, глобалізація та інші чинники сучасного життя призводять до знищення біологічних видів і завдають шкоди екосистемам безпрецедентними темпами. Коли ми завдаємо шкоди Землі, ми шкодимо власному здоров'ю, бо люди настільки ж вразливі, як і інші біологічні види. Кожен наш подих залежить від життя інших організмів, інших біологічних видів, тим часом як багато глобальних проблем охорони здоров'я, з якими ми стикаємося сьогодні, включаючи інфекційні та неінфекційні хвороби, пов'язані із занепадом біорізноманіття та екосистем [21].

Серед усіх міжнародно-правових угод з охорони біорізноманіття провідне місце займає Конвенція про охорону біологічного різноманіття [22], яка була ухвалена 05.06.1992 р. на згадуваній раніше Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку. Вона містить визначення екосистеми («динамічний комплекс угруповань рослин, тварин і мікроорганізмів, а також їх неживого навколишнього середовища, взаємодіючих як єдине функціональне ціле») та закріплює положення з охорони та збереження екосистем, зокрема, закликає Сторони сприяти захисту екосистем, здійснювати заходи щодо їх реабілітації та відновлення, запобігати впровадженню чужорідних видів та ін. (пункти «d», «f», «h» ст. 8).

Безпосередньо в тексті Конвенції екосистемний підхід не вказується, однак основні його положення закріплюються в рішеннях нарад її Конференції Сторін. На Першій такій нараді (м. Нассау, Багамські острови, 1994 р.) було визнано, що всі блага, екологічні функції та послуги, які забезпечуються планетою, залежать від різноманітності та мінливості генів, видів, популяцій і екосистем, а тому щоб у людства було майбутнє на Землі, необхідно зберігати всесвітнє біорізноманіття, адже його виснаження є загрозливим для природних екосистем, що мають життєво важливе значення для існування спільнот людей у всіх країнах (п. 1 додатку до рішення I/8) [23]. На Другій нараді (м. Джакарта, Індонезія, 1995 р.) екосистемний підхід проголошено основою для дій у рамках Конвенції (рішення II/8) [24], а на П'ятій нараді (м. Найробі, Кенія, 2000 р.) було прийнято рішення V/6 «Екосистемний підхід» [25], у додатку до якого є опис екосистемного підходу, перелік його 12-ти принципів і 5-ти практичних рекомендацій щодо їх застосування (розділи «А», «В» і «С»). Відповідно до розділу «А» екосистемний підхід – це стратегія комплексного управління земельними, водними та живими ресурсами, яка забезпечує їх збереження та стале використання на справедливій основі; цей підхід засновується на науковій методології, яка охоплює всі рівні біологічної організації, та визнає, що люди з їхнім культурним різноманіттям є невід'ємною частиною багатьох екосистем. Серед принципів екосистемного підходу (розділ «В») виділяють суспільне

визначення завдань управління, його децентралізація, довготривалість, участь зацікавлених осіб тощо, тоді як практичними рекомендаціями із застосування цих принципів (розділ «С») є сприяння справедливому користуванню благами, використання адаптивного управління, забезпечення міжвідомчої взаємодії та ін.

Важливими для розроблення екосистемного підходу мали й інші наради Конференції Сторін, зокрема Шоста (м. Гаага, Нідерланди, 2002 р. [26]) та Сьома (м. Куала-Лумпур, Малайзія, 2004 р. [27]), де обговорювались питання його включення в тематичні програми Конвенції на місцевому, національному і регіональному рівнях та впровадження в національні стратегії та законодавство різних країн.

До того ж, слід зазначити, що починаючи з 2008 р. кожна дворічна нарада Конференції Сторін рекомендувала та вітала зміцнення співпраці з ВООЗ з питання про зв'язок між біорізноманіттям і здоров'ям людини. Так, у 2012 р. на Одинадцятій нараді (м. Гайдарабат, Індія) була визнана необхідність заснування програми спільної роботи з ВООЗ у співпраці з відповідними організаціями та ініціативами (рішення XI/6) [28], у 2014 р. на Дванадцятій своїй нараді (м. Пхьончхан, Південна Корея) Конференція Сторін ухвалила перше окреме рішення з питання про біорізноманіття та здоров'я (рішення XII/21) [29], а в 2016 р. на Тринадцятій нараді (м. Канкун, Мексика) вона прийняла всеосяжне рішення XIII/6 [30] про біорізноманіття і здоров'я, яке враховує значення висновків, викладених у спільній публікації за підсумками огляду стану знань про біорізноманіття та здоров'я людини.

Стратегічну роль для розширення знань про функціонування екосистем та їх значення для здоров'я людства має Програма ООН «Оцінка екосистем на порозі тисячоліття» (2001–2005 рр.), мета якої полягає в оцінці наслідків змін у природних екосистемах для добробуту людей і вироблення наукової основи для збереження екосистем та їх сталого використання.

Остання доповідь Програми «Екосистеми та добробут людини: підсумки оцінки здоров'я» (2005 р.) [31] була підготовлена безпосередньо ВООЗ. У ній зроблено спробу описати складні зв'язки між збереженням здорових і біологічно різноманітних природних екосистем і здоров'ям людини, а також здійснено заклик до всього сектору охорони здоров'я не лише лікувати хвороби, спричинені деградацією навколишнього середовища, а й забезпечувати збереження переваг, які природне середовище надає здоров'ю та добробуту людини для майбутніх поколінь.

Як зауважує у Передмові до цієї Доповіді Лі Чон Ук (Lee Jong-wook), 6-й Генеральний директор ВООЗ, за останні 50 років люди змінювали природні екосистеми швидше і ширше, ніж за будь-який аналогічний період в історії людства. Ця трансформація планети сприяла значним чистим вигодам у добробуті людей та економічному розвитку. Але не всі регіони та групи людей виграли від цього процесу, і багатьом було завдано шкоди. Більше того, повні витрати, які пов'язані з цими вигодами, стають очевидними лише зараз. Приблизно 60% досліджених екосистемних послуг, від регулювання якості повітря до очищення

води, погіршуються або використовуються нестійко. Товари та послуги природи є кінцевими основами життя та здоров'я, хоча в сучасних суспільствах ця фундаментальна залежність може бути опосередкованою, переміщеною у просторі та часі, а отже, погано визнаною. Ці більш віддалені й складні зв'язки означають, що тепер нам потрібно дивитись на здоров'я навколишнього середовища ширше. Ризики для здоров'я перестали бути результатом локального впливу «традиційних» форм забруднення – хоча вони все ще існують. Вони також є результатом більш широкого тиску на екосистеми від виснаження і деградації прісноводних ресурсів, впливу глобальних кліматичних змін на стихійні лиха і сільськогосподарське виробництво. Як і традиційні ризики, шкідливі наслідки деградації екосистемних послуг непропорційно несуть бідні. Але на відміну від традиційних небезпек потенціал неприємних сюрпризів, таких як поява та поширення нових інфекційних захворювань, набагато більше.

У Доповіді наголошується, що екосистеми – це системи життєзабезпечення планети – для людського виду й усіх інших форм життя. Вони мають важливе значення для добробуту людини й особливо для її здоров'я, яке визначається ВООЗ як стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя. Люди, які проживають у матеріально комфортному міському середовищі, зазвичай сприймають екосистемні послуги для здоров'я як належне, припускаючи, що гарне здоров'я походить від зваженого споживчого вибору та поведінки, із доступом до якісних медичних послуг. Але це ігнорує роль природного середовища: тих екосистем, які надають людям змогу насолоджуватися міцним здоров'ям, соціальною організацією, господарською діяльністю, створеним ними середовищем та самим життям.

Також зазначається, що екосистемні послуги є незамінними для добробуту та здоров'я людей в усьому світі. До переваг, отриманих від екосистем, належать: їжа, натуральні волокна, постійне надходження чистої води, регуляція деяких шкідників та хвороб, лікарські речовини, відпочинок, а також захист від природних небезпек. Причинно-наслідкові зв'язки між змінами навколишнього середовища та здоров'ям людини є складними, бо часто вони непрямі, переміщуються у просторі та часі та залежать від ряду модифікуючих сил. Приміром, кліматичні зміни можуть спричинити стрес для сільськогосподарського виробництва або цілісності коралових рифів та прибережного рибальства. Це може призвести до нестачі харчування та супутніх недуг. Знищення лісів може змінити характер захворювань, а також місцевий та регіональний клімат, потенційно впливаючи на розподіл переносників хвороби. Процеси, що виникають унаслідок порушень в екосистемах, можуть призвести до появи або відродження хвороб, тоді як місцеві фактори, такі як бідність, погана профілактика і лікування та підвищена сприйнятливність, можуть призвести до їх локальної передачі. Коли ці події поєднуються з діяльністю людини, пов'язаною з глобалізацією, може виникнути глобальна пандемія, про що вже свідчить розвиток і поширення ВІЛ/СНІДу й, можливо, поява в людських популяціях нових штамів інфекційних захворювань, таких як пташиний грип.

На продовження цієї тематики в Доповіді підкреслюється, що багато важливих захворювань людей мають тваринне походження, і тому зміни в середовищі існування популяцій тварин, які є переносниками хвороб, можуть негативно вплинути на здоров'я людей. Наприклад, вважається, що вірус Ніпах з'явився після того, як лісові очисні пожежі в Індонезії відтіснили летючих мишей, що є носіями цього вірусу, в сусідню Малайзію, де він інфікував свиней на фермах, а від них передався людям.

Зауважимо, що все викладене стосовно появи нових захворювань тваринного походження повною мірою стосується й нинішнього спалаху коронавірусної хвороби (COVID-19) як однієї з найзначніших небезпек, з якою стикалося людство. Адже за даними ВООЗ, вірогідним першоджерелом цієї хвороби, яка вже забрала понад мільйон життів у всьому світі, зруйнувала звичний уклад життя та поставила під загрозу світову економіку, так само є летючі миші [32].

Зв'язок між збереженням екосистем та життям і здоров'ям людей чітко простежується й в інших численних документах ВООЗ. Серед останніх можна назвати аналітичний огляд Європейського регіонального бюро ВООЗ «Здоров'я та екосистеми суші» (2019 р.) [33], у якому наголошується, що зв'язки між біорізноманіттям, екосистемними послугами та здоров'ям людини мають складний характер, і екологічні зміни, викликані діяльністю людини, впливають на здоров'я людей, а також аналітичний огляд «Здоров'я, Світовий океан та морські ресурси» (2019 р.) [34], де вказується, що ідея існування цілого ряду складних і нерозривних зв'язків між здоров'ям людей і «здоров'ям» Світового океану останнім часом отримує все більшого визнання. А в документі «Прогрес у сфері навколишнього середовища й охорони здоров'я у контексті політики Здоров'я-2020 та Порядку денного в галузі сталого розвитку на період до 2030 р.», у якому викладені підсумки Шостої міністерської конференції з питань довкілля та охорони здоров'я, яка пройшла в червні 2017 р. в м. Остраві (Чеська Республіка), та подальші стратегічні напрямки для роботи Європейського регіонального бюро ВООЗ у сфері навколишнього середовища та здоров'я в Європейському регіоні, зазначається, що в наш час з'являється все більше фактичних даних, які дають змогу краще зрозуміти нові та потенційні виклики і демонструють, що здоров'я людства та «здоров'я» довкілля і нашої планети нерозривно пов'язані, а діяльність людини загрожує дестабілізацією ключових систем життєзабезпечення Землі. Зміни в екосистемах планети несуть у собі загрозу для здоров'я, благополуччя і безпеки людей, і якщо нічого не робити, то ця загроза буде ставати все більш реальною [35].

Активне розроблення питань залежності здоров'я людей від збереження та відновлення природних екосистем зумовило появу окремої сфери наукового дослідження під назвою «екосистемний підхід до здоров'я», або ж скорочено «ЕкоЗдоров'я», яка об'єднує лікарів, ветеринарів, екологів, економістів, соціологів та фахівців інших спеціальностей та спрямована на вивчення наслідків змін в екосистемах Землі для життя і здоров'я людей та надання інноваційних практичних рішень для зменшення або відвернення негативного впливу таких змін.

Одним із перших учених, які заклали основи екосистемного підходу до здоров'я, можна вважати Н. Оле Нільсена (N. Ole Nielsen). На його думку, протягом історії соціальна система людини стала настільки впливовою та настільки заплутаною в природній чи екологічній системі, що суспільство вже не в змозі діяти без особливої уваги до природи. Стало важливим намагатися зрозуміти наш світ як складну соціально-екологічну екосистему та вжити таких кроків, які необхідні для управління людськими справами таким чином, щоб сприяти здоров'ю не лише людей, а й планети. Редукціоністська наука, підкреслює науковець, сама по собі не може боротися зі складністю цього завдання. Екосистемний підхід є одним із засобів досягнення цієї мети, адже він визнає взаємозв'язок біотичних й абіотичних елементів навколишнього середовища та ефективно походить з точки зору управління. Простіше кажучи, управління здоров'ям людини повинно бути закладено в більш широке прагнення здоров'я екосистем. За словами дослідника, здоров'я є логічною і справді універсальною метою екосистемного підходу до управління справами людини. Ширше застосування ідеї здоров'я до екосистем узгоджується із сучасними поглядами на те, що становить здоров'я людини, як сформульовано ВООЗ: здоров'я – це не тільки відсутність хвороб, а й ступінь, в якому людина чи група людей здатні, з одного боку, реалізувати прагнення та задовольнити потреби, а з іншого – змінити чи впоратися з навколишнім середовищем. Учений наголошує, що екосистемний підхід до здоров'я має дві ключові вимоги, а саме: трансдисциплінарність та участь зацікавлених сторін [36].

Провідними науковцями, які зробили суттєвий внесок у розроблення екосистемного підходу до здоров'я, є Ж. Форгет (G. Forget) і Ж. Лебель (J. Lebel). У своїй статті «Екосистемний підхід до здоров'я людини» (2001 р.) [37] вони стверджують, що за останню чверть століття думки про охорону здоров'я еволюціонували до більш глобального й екологічного підходу. Так само мислення щодо управління природними ресурсами прогресувало і тепер включає екологічні та соціальні фактори, а також економічні параметри. В обох сферах відбувся перехід до більш комплексного підходу до управління (як щодо здоров'я, так і навколишнього середовища). Ці дві течії думок породили метафору про «здорову екосистему». Екосистемний підхід до здоров'я людини – це новий цілісний підхід, що випливає із цієї метафори – він ставить людей у центр міркувань щодо розвитку, прагнучи при цьому забезпечити довговічність екосистеми, невід'ємною частиною якої вони є. Сталого розвитку не може бути, якщо втручання не враховує як добробут людей, так і виживання екосистеми. Цей дослідницький підхід особливо доречний для країн, що розвиваються, оскільки він набагато краще пристосовує складність відповідних систем. Однак, застерігають учені, це не інтуїтивний підхід для дослідників. Він вимагає значних філософських налаштувань для тих, хто навчався суворим дисциплінам редукціоністської парадигми. Цей новий підхід зараз вступає у свої права, тим більше, що вплив змін навколишнього середовища на здоров'я людини стає все більш очевидним.

В іншій своїй публікації під назвою «Здоров'я: екосистемний підхід» (2003 р.) [38] Ж. Лебель (J. Lebel) пише, що здоров'я людини не можна розглядати ізольовано, бо воно значною мірою залежить від якості навколишнього середовища, в якому живуть люди: щоб люди були здоровими, їм потрібно здорове середовище. Чи можуть люди, запитують вчений, залишатися здоровими у хворому світі? Яке середовище ми залишимо для своїх дітей? Як ми можемо використовувати невідновлювані ресурси, не завдаючи шкоди своєму здоров'ю? Які реальні компроміси необхідні між короткостроковою вигодою від використання природних ресурсів і довгостроковими витратами на навколишнє середовище та здоров'я людей? Як ми можемо жити в переповнених містах, не отруюючи одне одного?

Висвітлюючи далі сутність екосистемного підходу до здоров'я, Ж. Лебель (J. Lebel) зазначає, що біомедичний підхід до здоров'я, який базується на методах діагностики та лікування конкретних патологій: один збудник = одне захворювання, не враховує зв'язок між хворобами та соціально-економічними факторами, такими як бідність і голод, і ще менше зв'язок між хворобами та середовищем, у якому живуть хворі люди. Економіка, навколишнє середовище та потреби громади, продовжує свою думку науковець, впливають на здоров'я екосистеми, тоді як зосередження уваги лише на одному із цих чинників на шкоду іншим порушує стійкість екосистеми. Таким чином, екосистемний підхід до здоров'я є частиною процесу сталого розвитку та сприяє позитивній дії на навколишнє середовище, що покращує добробут і здоров'я громади. За переконанням дослідника, екосистемний підхід до здоров'я базується не на двох, про що вказував Н. Оле Нільсен (N. Ole Nielsen), а на трьох методологічних стовпах, а саме: 1) трансдисциплінарності, яка передбачає всеосяжне бачення екосистемних проблем здоров'я; 2) участі, яка має на меті досягнення консенсусу та співпраці не лише в межах спільноти, наукових груп і груп, що приймають рішення, а й серед них; та 3) справедливості, що передбачає аналіз відповідних ролей чоловіків і жінок та різних соціальних груп [38].

Суттєвий внесок у розроблення вказаної проблематики зробив Д. Ф. Шаррон (D. F. Charron). У публікації «ЕкоЗдоров'я: витоки та підхід» (2012 р.) [39] він пише, що екосистемні підходи до здоров'я (або дослідження екологічної охорони здоров'я) формально пов'язують ідеї екологічних і соціальних детермінантів здоров'я з принципами екології та системного мислення в рамках дослідницької діяльності, що застосовується в контексті соціального й економічного розвитку. Екосистемні підходи до здоров'я зосереджуються на взаємодії між екологічним та соціально-економічним вимірами даної ситуації та їх впливом на здоров'я людини, а також на тому, як люди використовують або впливають на екологічні системи, наслідки для якості екосистем, забезпечення екосистемних послуг і стійкості. У процесі свого дослідження дослідник формує шість принципів екосистемного підходу до здоров'я, як-то: 1) системне мислення; 2) міждисциплінарні дослідження; 3) участь; 4) сталість; 5) гендерна та соціальна справедливість; 6) знання до дії, а також дає вказівки щодо впровадження цих принципів на практиці.

Схожу з наведеними характеристикою екосистемному підходу до здоров'я дають М. Паркс (M. Parkes), Д. Вальтнер-Тоус (D. Waltner-Toews) і П. Горвіц (P. Horwitz), які вказують, що ЕкоЗдоров'я – це сфера досліджень, освіти та практики, яка застосовує системні підходи для зміцнення здоров'я людей, тварин та екосистем у контексті соціальних і екологічних взаємодій. Здоров'я охоплює соціальне, психічне, духовне та фізичне благополуччя, а не лише відсутність хвороб. Будучи галуззю наукових досліджень, ЕкоЗдоров'я спирається на природничі, медичні, соціальні, гуманітарні та інші сфери, співпрацюючи із зацікавленими сторонами і членами громади для вирішення проблем, пов'язаних з охороною здоров'я, екосистем та суспільства [40].

Найлаконічніше щодо цієї проблематики висловився М. Д. Банч (M. J. Bunch), на переконання якого екосистемний підхід до здоров'я пов'язує здоров'я і добробут населення чи громади з навколишнім середовищем та сталим розвитком; цей підхід заснований на розумінні того, що наслідки для здоров'я людей виникають із взаємозв'язків у соціально-екологічних системах та спирається на принципи трансдисциплінарності, участі, гендерної і соціальної рівності, системного мислення, сталості та практичних досліджень [41].

Питання, пов'язані з вивченням екосистемного підходу до здоров'я, у наш час набувають особливої актуальності серед науковців різних країн. Так, З. Д. Аль-Газаві (Z. D. Al-Ghazawi) торкнувся проблеми впровадження екосистемного підходу до здоров'я людини у двох селах долини Північної Йорданії [42]. Т. Асакура (T. Asakura) й ін. дослідили цей підхід до здоров'я як багатобіччю стратегію міжнародного розвитку на прикладі Японії та Лаосу [43]. Х. Нгуєн-В'єт (H. Nguyen-Viet) і Т. Т. Туєт-Хань (T. Thi Tuyet Hanh) визначили можливості та проблеми його застосування в дослідженнях Південно-Східної Азії та В'єтнаму [44].

Окремий напрямок становлять дослідження конкретних захворювань. Приміром, Р. Баззани (R. Bazzani), Л. Норонха (L. Noronha) та А. Санчес (A. Sanchez) зосередили увагу на дослідженні використання екосистемного підходу до здоров'я для профілактики інфекційних захворювань [45], Д. Вальтнер-Тоус (D. Waltner-Toews) – тропічних [46], А. А. Агіппе (A. A. Aguirre) та ін. розглянули це питання щодо паразитарних і векторних захворювань [47], а Г. Н. Братман (G.N. Bratman) та ін. зробили акцент на психічних розладах [48]. Існують наукові публікації, де поєднуються територіальний принцип з конкретними захворюваннями (наприклад, Н. Ар'я (N. Arya) та ін. вивчили доцільність впровадження екосистемного підходу до публічного здоров'я на прикладі двох спалахів інфекційних захворювань у Канаді [49]).

Популярність цієї проблематики вплинула на створення у 2010 р. міжнародної некомерційної організації «Альянс ЕкоЗдоров'я» шляхом злиття двох високоповажних організацій – Трасту дикої природи та Консорціуму з природоохоронної медицини. Спираючись на понад 45-річний досвід інноваційної науки, «Альянс ЕкоЗдоров'я» займається охороною природи та здоров'я населення від виникнення хвороб. Нагальна стурбованість збереженням дикої природи та

загальним здоров'ям планети призвела до того, що ця організація стала лідером у сфері науки про довкілля та суспільне здоров'я, що працює над запобіганням пандемії у глобальних «гарячих точках» по всьому світу та сприяє збереженню природи [50]. До того ж, «Альянс ЕкоЗдоров'я» видає міжнародний журнал «ЕкоЗдоров'я» з метою просування наукових досліджень у сфері охорони здоров'я і досягнення сталості в різних умовах, починаючи від практики суспільної охорони здоров'я та ветеринарної медицини та закінчуючи збереженням та управлінням екосистемами, розвитком та плануванням сільських і міських районів.

Заради справедливості слід зазначити, що поряд із підходом ЕкоЗдоров'я в сучасній науці активно розробляються й інші підходи, передусім Єдине здоров'я, який визнає, що здоров'я людей тісно пов'язане зі здоров'ям тварин і нашим спільним середовищем. Схожість цих підходів неодноразово була предметом наукових дискусій щодо їх зближення (С. Гаррісон (S. Harrison) та ін. [51], Я. Цинсстаг (J. Zinsstag) [52] тощо), а Ф. Роже (F. Roger) та ін. навіть сподвигло опублікувати статтю під назвою «Єдине здоров'я і ЕкоЗдоров'я: одне й теж вино в різних пляшках?» (2016 р.) [53]. Дослідники зазначають, що глобальні підходи до охорони здоров'я, такі як парадигми Єдине здоров'я та ЕкоЗдоров'я, передбачають, що епідеміологічна динаміка та дії зацікавлених сторін, які визначають здоров'я популяцій тварин і людей, мають вивчатися у взаємопов'язаних екологічних, соціально-економічних і політичних контекстах. Ці підходи – концептуальні рухи, наукові напрямки і політичні починання. Але їх розвиток був зумовлений різними науковими проблемами, інституційними рамками і культурами. Єдине здоров'я займається питаннями біомедицини, з акцентом на зоонози, і в історичному плані більше керується наукою про здоров'я. На відміну від цього, концепція ЕкоЗдоров'я визначається як екосистемний підхід до охорони здоров'я, який має тенденцію зосереджуватися на екологічних і соціально-економічних питаннях і спочатку розроблялося екологами, які працюють у галузі збереження біорізноманіття. Ця концепція є результатом гібридизації різних підходів і тематичних областей: природоохоронної медицини, екології хвороб та структури, розробленої в рамках «Оцінки екосистем на порозі тисячоліття». Таке бачення призвело до поняття екосистемних послуг, пов'язаних з охороною здоров'я і добробутом, з інтеграцією соціальних і громадських вимірів. Однак незважаючи на різне походження, обидві концепції збігаються у своєму баченні й цілях змінити стан здоров'я тварин і населення в їх ширшому контексті й мотивовані переконанням, що проблеми охорони здоров'я мають вирішуватися на стику людини і тварини в рамках їх ширшого природного та соціального середовища.

Про взаємопов'язаність зазначених підходів свідчить й те, що підхід Єдине здоров'я підтримується Конвенцією про охорону біорізноманіття. Так, у рішенні XII/21 «Біорізноманіття і охорона здоров'я» [29] була визнана цінність підходу Єдине здоров'я для вирішення наскрізного питання про біорізноманіття й охорону здоров'я як комплексного підходу, відповідного екосистемному підходу

(рішення V/6), який об'єднує складні взаємини між людиною, мікроорганізмами, тваринами, рослинами, сільським господарством, дикою природою та навколишнім середовищем.

Повертаючись на терени України, зауважимо, що концепція ЕкоЗдоров'я ще не набула широкого визнання у вітчизняній науковій літературі, проте вже зараз простежуються позитивні зрушення в цьому напрямку, пов'язані з появою окремих публікацій, у яких обґрунтовується впровадження цілісного (холістичного) підходу до здоров'я. Так, у колективній монографії «Загальна теорія здоров'я і здоров'язбереження» (2017 р.) Ю. Д. Бойчук (Yu. D. Boychuk), посилаючись на праці науковців, пише, що холістичний підхід дає змогу визначити ієрархію рівнів у природі як єдиній цілісній системі, одним з елементів якої є людське здоров'я, та дозволяє розглядати останнє як системоутворювальну якість, результат взаємодії біосфери, біології та екології людини. Холістичний підхід до здоров'я, продовжує думку вчений, зумовлює необхідність розгляду людини як частини соціоекосистеми, яка на неї впливає та зазнає зворотного впливу з її боку, та в умовах глобальної екологічної та соціально-економічної кризи сприяє формуванню філософії самозбереження як світоглядної платформи запобігання деградації біосфери та людини [54, с. 9].

Що ж стосується впровадження екосистемного підходу для забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, то це питання, як зазначалось раніше, є малодослідженим в українській еколого-правовій доктрині, хоча певні передумови для його розроблення в майбутньому можна побачити у програмних еколого-правових документах, й передусім у Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 р. [55], який на найближчі роки визначатиме головний вектор екологічного розвитку нашої держави.

Як і в попередніх «Основних засадах до 2020 року» [56], у цьому Законі значну увагу приділено необхідності збереження і відновлення природних екосистем та впровадження екосистемного підходу, у тому числі для забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу (Ціль 2) та зниження екологічних ризиків (Ціль 4). Але найголовніше, що згідно з положеннями наведеного Закону впровадження екосистемного підходу визнано необхідною умовою не тільки для стабілізації та поліпшення стану навколишнього природного середовища в цілому, а й для забезпечення права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Так, у розділі II, де наведена мета, засади, принципи й інструменти державної екологічної політики, проголошується, що метою такої політики є «досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку України з метою забезпечення конституційного права кожного громадянина на чисте та безпечне довкілля, впровадження збалансованого природокористування і збереження та відновлення природних екосистем».

Це законодавче положення, безумовно, потребує подальшої конкретизації та уточнення, проте вже саме закріплення норми про необхідність впровадження

екосистемного підходу для забезпечення права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля має вкрай важливе значення з точки зору як подальшого наукового розроблення зазначеного права, так і його практичної реалізації. Як слушно наголосив В. В. Носік (V. V. Nosik), виступаючи на Міжнародному судовому форумі «Судовий захист природного довкілля та екологічних прав», організованому Касаційним адміністративним судом у складі Верховного Суду (м. Київ, 07.11.2019 р.), низька ефективність українських законів і кодексів, які закріплюють поресурсовий підхід до забезпечення права на використання та охорону природних ресурсів, полягає в тому, що ми не можемо визначитись із тим, що виступає об'єктом здійснення права і, відповідно, не можемо визначитись з доступом до захисту такого права, коли об'єктом виступає довкілля. Судова практика в Україні, продовжує вчений, свідчить про те, що органи судової влади разом з науковцями та громадськістю шукають можливі концептуальні підходи до вирішення питання щодо захисту права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Саме передбачений у законі екосистемний підхід до вирішення питань зумовлює необхідність того, щоб дивитись на захист права кожного на довкілля крізь призму екологічної системи [57].

Висновки. Таким чином, на підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що необхідною умовою забезпечення права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля є впровадження екосистемного підходу. Активне розроблення цього підходу зумовило появу нової сфери наукового дослідження – «ЕкоЗдоров'я», яка спрямована на вивчення наслідків змін в екосистемах Землі для життя і здоров'я людей та надання практичних рішень для зменшення та відвернення негативного впливу таких змін.

Незважаючи на наявність окремих публікацій, у яких обґрунтовується важливість цілісного підходу до здоров'я, концепція ЕкоЗдоров'я ще не набула загального визнання серед представників вітчизняної науки. Разом із тим певні позитивні тенденції в цьому напрямку, які пов'язані передусім з перспективами впровадження екосистемного підходу для забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, вже простежуються в Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», відповідно до якого метою такої екологічної політики є досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку України для забезпечення права кожного громадянина на чисте та безпечне довкілля. Сподіваємось, що це законодавче положення не залишиться суто декларативними, а буде якнайшвидше втілене в життя.

Список літератури

1. Prüss-Üstün A., Wolf J., Corvalán C. et al. Preventing disease through healthy environments: a global assessment of the burden of disease from environmental risks. Geneva : World Health Organization, 2016. 147 p.
2. Инфографика: Воздействие окружающей среды на здоровье. Ситуация в мире. Всемирная организация здравоохранения. URL: https://www.who.int/quantifying_ehimpacts/publications/PHE-prevention-diseases-infographic-RU.pdf (дата звернення: 01.11.2020).

3. Инфографика: Защитить детей от окружающей среды. Всемирная организация здравоохранения. URL: <https://www.who.int/phe/infographics/ceh-Infographics-2017-RUSSIAN-1-1200px.jpg> (дата звернення: 01.11.2020).

4. Более 12 миллионов ежегодных случаев смерти вызваны воздействием нездоровой окружающей среды. Всемирная организация здравоохранения. URL: <https://www.who.int/ru/news/item/15-03-2016-an-estimated-12-6-million-deaths-each-year-are-attributable-to-unhealthy-environments> (дата звернення: 01.11.2020).

5. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 01.11.2020).

6. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ. Дата оновлення: 07.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 01.11.2020).

7. Бредіхіна В. Л. Конституційні засади права громадян на безпечне навколишнє природне середовище : монографія. Харків : ФО-П Вапнярчук Н. М., 2008. 168 с.

8. Анісімова Г. В. Теоретичні засади розвитку екологічного законодавства в контексті природно-правової доктрини : монографія. Харків : Право, 2019. 672 с.

9. Гетьман А. П. Доктрина екологічного права та законодавства України : монографія. Харків : Оберіг, 2019. 336 с.

10. Суєтнов Є. П. Впровадження екосистемного підходу як необхідна умова забезпечення права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля. *Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 31 травня 2019 р.). Чернівці : Кондратьєв А. В., 2019. С. 210–214.

11. Суєтнов Є. П. Збереження та відновлення природних екосистем у контексті забезпечення права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля. *Актуальні проблеми юридичної науки* : збірник тез Міжнародної наукової конференції «Вісімнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 25 жовтня 2019 р.). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. С. 456–459.

12. Словник – довідник з екології : навч.-метод. посіб. / уклад. О. Г. Лановенко, О. О. Остапшина. Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2013. 226 с.

13. Данилов-Данильян В. И., Лосев К. С., Рейф И. Е. Перед главным вызовом цивилизации: Взгляд из России : монография. Москва : ИНФРА-М, 2005. 224 с. URL: http://lit.lib.ru/g/gejf_i_e/peregdglawnumwyzowomcivilizacii.shtml (дата звернення: 01.11.2020).

14. Декларация Организации Объединенных Наций з проблем оточующого людину середовища від 16.06.1972 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454 (дата звернення: 01.11.2020).

15. World Conservation Strategy: Living Resource Conservation for Sustainable Development. URL: <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/WCS-004.pdf> (дата звернення: 01.11.2020).

16. Всесвітня Хартія природи від 01.01.1982 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_453 (дата звернення: 01.11.2020).

17. Freestone D. The Conservation of Marine Ecosystems under International Law. *International Law and the Conservation of Biological Diversity. International Environmental Law and Policy Series* / ed. M. Bowman and C. Redgwell. London ; Boston : Kluwer Law International, 1996. P. 91–108.

18. Декларация Рио-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від 14.06.1992 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_455 (дата звернення: 01.11.2020).

19. Повестка дня на XXI век (принята Конференцией ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 03–14.06.1992 г.). URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml (дата звернення: 01.11.2020).

20. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року : Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю 25.09.2015 р. URL: <http://sdg.org.ua/ua/resources-2/344-2030-2015> (дата звернення: 01.11.2020).

21. Наша жизнь зависит от здоровья планеты. Всемирная организация здравоохранения, 2015. URL: <https://apps.who.int/mediacentre/commentaries/healthy-planet/ru/index.html> (дата звернення: 01.11.2020).

22. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992 р. Дата оновлення: 29.10.2010. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_030 (дата звернення: 01.11.2020).

23. Доклад первого совещания Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии (Нассау, 28.11–09.12.1994; UNEP/CBD/COP/1/17, 28.02.1995). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-01/official/cop-01-17-ru.pdf> (дата звернення: 01.11.2020).

24. Доклад второго совещания Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии (Джакарта, 06–17.11.1995; UNEP/CBD/COP/2/19, 30.11.1995). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-02/official/cop-02-19-ru.pdf> (дата звернення: 01.11.2020).

25. Доклад о работе пятого совещания Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии (Найроби, 15–26.05.2000; UNEP/CBD/COP/5/23, 22.06.2000). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-05/official/cop-05-23-ru.pdf> (дата звернення: 01.11.2020).

26. Доклад о работе шестого совещания Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии (Гаага, 07–19.04.2002; UNEP/CBD/COP/6/20*, 23.09.2002). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-06/official/cop-06-20-ru.pdf> (дата звернення: 01.11.2020).

27. Доклад о работе седьмого совещания Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии (Куала-Лумпур, 09–20 и 27.02.2004; UNEP/CBD/COP/7/21, 13.04.2004). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-07/official/cop-07-21-part2-ru.pdf> (дата звернення: 01.11.2020).

28. Доклад о работе одиннадцатого совещания Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии (Хайдарабат, 08–19.10.2012; UNEP/CBD/COP/11/35, 05.12.2012*). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-11/official/cop-11-35-ru.pdf> (дата звернення: 01.11.2020).

29. Доклад о работе двенадцатого совещания Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии (Пхёнчхан, 06–17.10.2014; UNEP/CBD/COP/12/29, 17.10.2014). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-12/official/cop-12-29-ru.pdf> (дата звернення: 01.11.2020).

30. Доклад Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии о работе ее тринадцатого совещания (Канкун, 04–17.12.2016; UNEP/CBD/COP/13/25, 17.12.2016). URL: <https://www.cbd.int/doc/c/9205/4bdf/ee26d0e81130726b4e6f01ec/cop-13-25-ru.pdf> (дата звернення: 01.11.2020).

31. Ecosystems and Human Well-being: Health Synthesis: A Report of the Millennium Ecosystem Assessment ; core writing team: C. Corvalan, S. Hales, A. McMichael. Geneva : World Health Organization, 2005. 53 p.

32. ВОЗ назвала источник происхождения коронавируса. URL: <https://www.mk.ru/science/2020/04/21/voz-nazvala-istochnik-proiskhozhdeniya-koronavirusa.html> (дата звернення: 01.11.2020).

33. Здоровье и экосистемы суши: краткий аналитический обзор. Всемирная организация здравоохранения. Европейское региональное бюро, 2019. URL: https://catalogue.unccd.int/1465_SDG-15-Rus-health-terrestrial-ecosystems.pdf (дата звернення: 01.11.2020).

34. Здоровье, Мировой океан и морские ресурсы: краткий аналитический обзор. Всемирная организация здравоохранения. Европейское региональное бюро, 2019. URL: https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0016/420352/SDG-14-Rus-health-global-ocean-marine-resources.pdf (дата звернення: 01.11.2020).

35. Прогресс в сфере окружающей среды и охраны здоровья в контексте политики Здоровье-2020 и Повестки дня в области устойчивого развития на период до 2030 г. : итоги Шестой министерской конференции по окружающей среде и охране здоровья. Всемирная организация здравоохранения. Европейское региональное бюро, 2017. URL: https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0006/345084/67wd15r_OutcomeOstrava_170705.pdf (дата звернення: 01.11.2020).

36. Ole Nielsen N. Ecosystem approaches to human health. *Cad. Saúde Pública* 17(Suplemento): S69–75. 2001. doi: 10.1590/S0102-311X2001000700015.
37. Forget G., Lebel J. An ecosystem approach to human health. *Int J Occup Environ Health*, 7(2 Suppl): S3–38. 2001. PMID: 1138798.
38. Lebel J. Health: an ecosystem approach. Ottawa : International Development Research Centre, 2003. 85 p.
39. Ecohealth Research in Practice. Innovative Applications of an Ecosystem Approach to Health / ed. Dominique F. Charron. International Development Research Centre Ottawa, Cairo, Dakar, Montevideo, Nairobi, New Delhi, Singapore, 2012. doi: 10.1007/978-1-4614-0517-7.
40. Parkes M., Waltner-Toews D., Horwitz P. Ecohealth. In Michalos A. C. (Eds.). *Encyclopedia of Quality of Life and Well-being Research* (P. 1770–1774). 2014. United States: Springer.
41. Bunch M. J. Ecosystem Approaches to Health and Well-Being: Navigating Complexity, Promoting Health in Social–Ecological Systems. *Systems Research and Behavioral Science*. 2016. Vol. 33. Issue 5. P. 614–632.
42. Al-Ghazawi Z. D. Ecosystem approach to human health in two villages of the North Jordan Valley: scoping the problems. *EcoHealth*, 1(2 Suppl): SU97–SU108. 2004. doi: 10.1007/s10393-004-0089-3.
43. Asakura T., Mallee H., Tomokawa S. et al. The ecosystem approach to health is a promising strategy in international development: lessons from Japan and Laos. *Global Health*, 11: 3. 2015. doi: 10.1186/s12992-015-0093-0.
44. Nguyen-Viet H., Tuyet-Hanh T. T. (Eds.). *Ecosystem approach to health (Ecohealth): Theory and practices in environmental health research in Vietnam*. Hanoi, Vietnam: Medical Publishing House. 2016.
45. Bazzani R., Noronha L., Sánchez A. An Ecosystem Approach to Human Health: building a transdisciplinary and participatory research framework for the prevention of communicable diseases. 2004.
46. Waltner-Toews D. An ecosystem approach to health and its applications to tropical and emerging diseases. *Cadernos de Saúde Pública*; 17(Suppl):7–36. 2001. doi: 10.1590/S0102-311X2001000700002.
47. Alonso Aguirre, A, Basu N., Kahn L.H. et al. Transdisciplinary and social-ecological health frameworks – Novel approaches to emerging parasitic and vector-borne diseases. *Parasite Epidemiology and Control*, 11. 2019. doi: 10.1016/j.parepi.2019.e00084.
48. Bratman G. N., Anderson C. B., Berman M. G. et al. Nature and mental health: An ecosystem service perspective. *Science Advances*, 5(7). 2019. doi: 10.1126/sciadv.aax0903.
49. Arya N., Howard J., Isaacs S. et al. Time for an ecosystem approach to public health? Lessons from two infectious disease outbreaks in Canada. *Global Public Health*, 4(1), 31–49. 2009. doi: 10.1080/17441690701438128.
50. EcoHealth Alliance. URL: <https://www.ecohealthalliance.org/about> (дата звернення: 01.11.2020).
51. Harrison S., Kivuti-Bitok L., Macmillan A., Priest P. EcoHealth and One Health: A theory-focused review in response to calls for convergence. *Environment International*, vol. 132, 105058. 2019. doi: 10.1016/j.envint.2019.105058.
52. Zinsstag J. Convergence of EcoHealth and One Health. *EcoHealth*, 9(4). 2013. doi: 10.1007/s10393-013-0812-z.
53. Roger F. One Health and EcoHealth: the same wine in different bottles? *Infection Ecology & Epidemiology*, 6:1, 30978. 2016. doi: 10.3402/iee.v6.30978.
54. Загальна теорія здоров'я і здоров'язбереження : колективна монографія / за заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчука. Харків : Вид. Рожко С. Г., 2017. 488 с.
55. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> (дата звернення: 01.11.2020).

56. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України від 21.12.2010 р. № 2818-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17> (дата звернення: 01.11.2020).

57. Чи дозволяє українське законодавство ефективно вирішувати екологічні спори. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/154700-chi-dozvolyaye-ukrayinske-zakonodavstvo-efektivno-virishuvati-ekologichni-spori> (дата звернення: 01.11.2020).

References

1. Prüss-Üstün, A., Wolf, J., Corvalán, C. et al. (2016). Preventing disease through healthy environments: a global assessment of the burden of disease from environmental risks. Geneva: World Health Organization.

2. Infografika: Vozdejstvie okružhajushhej sredy na zdorov'e. Situacija v mire. Vsemirnaja organizacija zdavoohranenija. URL: https://www.who.int/quantifying_ehimpacts/publications/PHE-prevention-diseases-infographic-RU.pdf [in Russian].

3. Infografika: Zashhitit' detej ot okružhajushhej sredy. Vsemirnaja organizacija zdavoohranenija. URL: <https://www.who.int/phe/infographics/ceh-Infographics-2017-RUSSIAN-1-1200px.jpg> [in Russian].

4. Bolee 12 millionov ezhegodnyh sluchaev smerti vyzvany vozdejstviem nezdorovoj okružhajushhej sredy. Vsemirnaja organizacija zdavoohranenija. URL: <https://www.who.int/ru/news/item/15-03-2016-an-estimated-12-6-million-deaths-each-year-are-attributable-to-unhealthy-environments> [in Russian].

5. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

6. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: Zakon Ukrainy vid 25.06.1991 r. № 1264-XII. Data onovlennia: 07.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

7. Bredikhina, V.L. (2008). Konstytutsiini zasady prava hromadian na bezpechne navkolyshnie pryrodne seredovyshche. Kharkiv: FO-P Vapniarchuk, N.M. [in Ukrainian].

8. Anisimova, A.V. (2019). Teoretychni zasady rozvytku ekolohichnoho zakonodavstva v konteksti pryrodno-pravovoi doktryny. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

9. Getman, A.P. (2019). Doktryna ekolohichnoho prava ta zakonodavstva Ukrainy. Kharkiv: Oberih [in Ukrainian].

10. Suietnov, Ye.P. (2019). Vprovadzhenia ekosystemnoho pidkhotu yak neobkhidna umova zabezpechennia prava hromadian na bezpechne dlia zhyttia i zdorov'ia dovkillia. *Ekoloho-pravovyi status liudyny i hromadianyna: retrospektyvnyi ta perspektyvnyi pohliady: zb. materialiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kyiv, 31 travnia 2019 r.)*. – *Ecological and legal status of a person and a citizen: retrospective and perspective views: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. Chernivtsi: Kondratiev, A.V., 210–214 [in Ukrainian].

11. Suietnov, Ye.P. (2019). Zberezhennia ta vidnovlennia pryrodnykh ekosystem u konteksti zabezpechennia prava liudyny na bezpechne dlia zhyttia i zdorov'ia dovkillia. *Aktualni problemy yurydychnoi nauky: zbirnyk tez Mizhnarodnoi naukovo konferentsii «Visimnadsiaty osinni yurydychni chytannia» (Khmelnyskyi, 25 zhovtnia 2019 r.)*. – *Actual problems of legal science: Proceedings of the International Scientific Conference «Eighteenth Autumn Legal Readings»*. Khmelnytskyi: Khmelnytskyi universytet upravlinnia ta prava imeni Leonida Yuzkova, 456–459 [in Ukrainian].

12. Lanovenko, O.H., Ostapishyna, O.O. (Eds.). (2013). Slovyk – dovidnyk z ekolohii. Kherson: PP Vyshemyrskyi V.S. [in Ukrainian].

13. Danilov-Danil'jan, V.I., Losev, K.S., Rejf, I.E. (2005). Pered glavnym vyzovom civilizacii: Vzgliad iz Rossii. Moscow: INFRA-M [in Russian].

14. Deklaratsiia Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii z problem otochuiuchoho liudynu seredovyshcha vid 16.06.1972 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454.

15. World Conservation Strategy: Living Resource Conservation for Sustainable Development. URL: <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/WCS-004.pdf>.

16. Vsesvitnia Khartiia pryrody vid 01.01.1982 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_453.

17. Freestone, D. (1996). The Conservation of Marine Ecosystems under International Law. International Law and the Conservation of Biological Diversity. International Environmental Law and Policy Series / ed. M. Bowman and C. Redgwell. – London; Boston: Kluwer Law International.

18. Deklaratsiia Rio-de-Zhaneiro shchodo navkolyshnoho seredovyshcha ta rozvytku vid 14.06.1992 r. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_455.

19. Povestka dnja na XXI vek (prinjata Konferenciej OON po okruzhajushhej srede i rozvitiju, Rio-de-Zhaneiro, 03–14.06.1992 g.). URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml.

20. Peretvorennia nashoho svitu: Poriadok denni u sferi staloho rozvytku do 2030 roku: Rezoliutsiia, pryiniata Heneralnoiu Asambleieiu 25.09.2015 r. URL: <http://sdg.org.ua/ua/resources-2/344-2030-2015>.

21. Nasha zhizn' zavisit ot zdorov'ja planety. Vsemirnaja organizacija zdavoohranenija, 2015. URL: <https://apps.who.int/mediacentre/commentaries/healthy-planet/ru/index.html> [in Russian].

22. Konventsiia pro okhoronu biolohichnoho riznomanittia vid 05.06.1992 r. Data onovlennia: 29.10.2010. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_030.

23. Doklad pervogo soveshhanija Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznobrazii (Nassau, 28.11–09.12.1994; UNEP/CBD/COP/1/17, 28.02.1995). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-01/official/cop-01-17-ru.pdf> [in Russian].

24. Doklad vtorogo soveshhanija Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznobrazii (Dzhakarta, 06–17.11.1995; UNEP/CBD/COP/2/19, 30.11.1995). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-02/official/cop-02-19-ru.pdf> [in Russian].

25. Doklad o rabote pjatogo soveshhanija Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznobrazii (Najrobi, 15–26.05.2000; UNEP/CBD/COP/5/23, 22.06.2000). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-05/official/cop-05-23-ru.pdf> [in Russian].

26. Doklad o rabote shestogo soveshhanija Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznobrazii (Gaaga, 07–19.04.2002; UNEP/CBD/COP/6/20*, 23.09.2002). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-06/official/cop-06-20-ru.pdf> [in Russian].

27. Doklad o rabote sed'mogo soveshhanija Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznobrazii (Kuala-Lumpur, 09–20 и 27.02.2004; UNEP/CBD/COP/7/21, 13.04.2004). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-07/official/cop-07-21-part2-ru.pdf> [in Russian].

28. Doklad o rabote odnadsatogo soveshhanija Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznobrazii (Hajdarabad, 08–19.10.2012; UNEP/CBD/COP/11/35, 05.12.2012*). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-11/official/cop-11-35-ru.pdf> [in Russian].

29. Doklad o rabote dvenadsatogo soveshhanija Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznobrazii (Phjonchhan, 06–17.10.2014; UNEP/CBD/COP/12/29, 17.10.2014). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-12/official/cop-12-29-ru.pdf> [in Russian].

30. Doklad Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznobrazii o rabote ee trinadsatogo soveshhanija (Kankun, 04–17.12.2016; UNEP/CBD/COP/13/25, 17.12.2016). URL: <https://www.cbd.int/doc/c/9205/4bdf/ee26d0e81130726b4e6f01ec/cop-13-25-ru.pdf> [in Russian].

31. Corvalan, C., Hales, S., McMichael, A. et. al. (2005). Ecosystems and Human Well-being: Health Synthesis: A Report of the Millennium Ecosystem Assessment. Geneva: World Health Organization.

32. VOZ nazvala istochnik proishozhdenija koronavirusa. URL: <https://www.mk.ru/science/2020/04/21/voz-nazvala-istochnik-proiskhozhdeniya-koronavirusa.html> [in Russian].

33. Zdorov'e i jekosistemy sushi: kratkij analiticheskij obzor. (2019). Vsemirnaja organizacija zdavoohranenija. Evropejskoe regional'noe bjuro. URL: https://catalogue.unccd.int/1465_SDG-15-Rus-health-terrestrial-ecosystems.pdf [in Russian].

34. Zdorov'e, Mirovoj okean i morskije resursy: kratkij analiticheskij obzor. (2019). Vsemirnaja organizacija zdavoohranenija. Evropejskoe regional'noe bjuro. URL: <https://www.euro.who.int/>

data/assets/pdf_file/0016/420352/SDG-14-Rus-health-global-ocean-marine-resources.pdf [in Russian].

35. Progress v sfere okružhajushhej sredi i ohrany zdorov'ja v kontekste politiki Zdorov'e-2020 i Povestki dnja v oblasti ustojchivogo razvitija na period do 2030 g.: itogi Shestoj ministerskoj konferencii po okružhajushhej srede i ohrane zdorov'ja. (2017). Vsemirnaja organizacija zdravoohraneniya. Evropejskoe regional'noe bjuro. URL: https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0006/345084/67wd15r_OutcomeOstrava_170705.pdf [in Russian].

36. Ole Nielsen, N. (2001). Ecosystem approaches to human health. *Cad. Saúde Pública* 17(Suplemento): S69–75. doi: 10.1590/S0102-311X2001000700015.

37. Forget, G., Lebel, J. (2001). An ecosystem approach to human health. *Int J Occup Environ Health*, 7(2 Suppl): S3–38. PMID: 1138798.

38. Lebel, J. (2003). Health: an ecosystem approach. Ottawa: International Development Research Centre, 85 p.

39. Charron, D.F. (ed.). (2012). Ecohealth Research in Practice. Innovative Applications of an Ecosystem Approach to Health. International Development Research Centre Ottawa, Cairo, Dakar, Montevideo, Nairobi, New Delhi, Singapore. doi: 10.1007/978-1-4614-0517-7.

40. Parkes, M., Waltner-Toews, D., Horwitz, P. (2014). Ecohealth. In Michalos, A. C. (Eds.). *Encyclopedia of Quality of Life and Well-being Research* (P. 1770–1774). United States: Springer.

41. Bunch, M.J. (2016). Ecosystem Approaches to Health and Well-Being: Navigating Complexity, Promoting Health in Social–Ecological Systems. *Systems Research and Behavioral Science*, vol. 33, issue 5, 614–632.

42. Al-Ghazawi, Z.D. (2004). Ecosystem approach to human health in two villages of the North Jordan Valley: scoping the problems. *EcoHealth*, 1(2 Suppl): SU97–SU108. doi: 10.1007/s10393-004-0089-3.

43. Asakura, T., Mallee, H., Tomokawa, S. et al. (2015). The ecosystem approach to health is a promising strategy in international development: lessons from Japan and Laos. *Global Health*, 11: 3. doi: 10.1186/s12992-015-0093-0.

44. Nguyen-Viet, H., Tuyet-Hanh, T.T. (Eds.). (2016). Ecosystem approach to health (Ecohealth): Theory and practices in environmental health research in Vietnam. Hanoi, Vietnam: Medical Publishing House.

45. Bazzani, R., Noronha, L., Sánchez, A. (2004). An Ecosystem Approach to Human Health: building a transdisciplinary and participatory research framework for the prevention of communicable diseases.

46. Waltner-Toews, D. (2001). An ecosystem approach to health and its applications to tropical and emerging diseases. *Cadernos de Saúde Pública*; 17(Suppl):7–36. doi: 10.1590/S0102-311X2001000700002.

47. Alonso Aguirre, A., Basu, N., Kahn, L.H. et al. (2019). Transdisciplinary and social-ecological health frameworks – Novel approaches to emerging parasitic and vector-borne diseases. *Parasite Epidemiology and Control*, 11. doi: 10.1016/j.parepi.2019.e00084.

48. Bratman, G.N., Anderson, C.B., Berman, M.G. et al. (2019). Nature and mental health: An ecosystem service perspective. *Science Advances*, 5(7). doi: 10.1126/sciadv.aax0903.

49. Arya N., Howard J., Isaacs S. et al. (2009). Time for an ecosystem approach to public health? Lessons from two infectious disease outbreaks in Canada. *Global Public Health*, 4(1), 31–49. doi: 10.1080/17441690701438128.

50. EcoHealth Alliance. URL: <https://www.ecohealthalliance.org/about>.

51. Harrison, S., Kivuti-Bitok, L., Macmillan, A., Priest, P. (2019). EcoHealth and One Health: A theory-focused review in response to calls for convergence. *Environment International*, vol. 132, 105058, doi: 10.1016/j.envint.2019.105058.

52. Zinsstag, J. (2013). Convergence of EcoHealth and One Health. *EcoHealth*, 9(4). doi: 10.1007/s10393-013-0812-z.

53. Roger, F. (2016). One Health and EcoHealth: the same wine in different bottles? *Infection Ecology & Epidemiology*, 6:1, 30978, doi: 10.3402/iee.v6.30978.

54. Boichuk, Yu.D. (Ed.). (2017). *Zahalna teoriia i zdorov'ia i zdorov'iazberezhennia*. Kharkiv: Vyd. Rozhko S.H. [in Ukrainian].

55. Pro Osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku: Zakon Ukrainy vid 28.02.2019 r. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>.

56. Pro Osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2020 roku: Zakon Ukrainy vid 21.12.2010 r. № 2818-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.

57. Chy dozvoliaie ukrainske zakonodavstvo efektyvno vyrishuvaty ekolohichni spory. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/154700-chi-dozvoliyaye-ukrayinske-zakonodavstvo-efektivno-virishuvati-ekologichni-spory> [in Ukrainian].

Suietnov Ye. P., PhD in Law, Senior Lecturer of the Department of Environmental Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.

e-mail: evgeny-suetnov@ukr.net ; ORCID 0000-0002-4094-444X

The right to a safe environment for life and health in the aspect of conservation and restoration of natural ecosystems

The article is devoted to the study of the right to a safe environment for life and health in the ecosystem aspect. Based on the analysis of a number international legal documents of environmental orientation, it is substantiating that the relationship between the human right to a safe environment for life and health and the need to preserve and restore natural ecosystems through the implementation of an ecosystem approach as a strategy for the integrated management of land, water and living resources that promotes conservation and sustainable use in an equitable way. It is emphasized that the active development of this approach has led to the emergence of a new area of scientific research called «ecosystem approach to health», or in abbreviated form «EcoHealth», which studies how changes in the Earth's ecosystems affect the life and health of people. It is noted that in Ukraine the specified problems have not yet received universal recognition, however, certain tendencies in this direction, which are primarily associated with the prospects for the implementation of an ecosystem approach to ensure the right to a safe environment for life and health are already traced in the Law of Ukraine «On the Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the Period until 2030», according to which the goal of such a policy is to achieve a good state of the environment by introducing an ecosystem approach in all areas of socio-economic development to ensure the right of every citizen to a clean and safe environment.

Keywords: environmental rights; the right to a safe environment for life and health; ecosystem; ecosystem approach; EcoHealth.

Рекомендоване цитування: Суєтнов Є. П. Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля в аспекті збереження та відновлення природних екосистем. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 151. С. 65–86. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.151.217549>.

Suggested Citation: Suietnov, Ye.P. (2020) Pravo na bezpechne dlia zhyttia i zdorov'ia dovkillia v aspekti zberezhennia ta vidnovlennia pryrodnykh ekosystem [The right to a safe environment for life and health in the aspect of conservation and restoration of natural ecosystems]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue, 151, 65–86* doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.151.217549> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 01.11.2020 р.